

320⁹

Handwritten notes and signatures in the top right corner.

Een Meisjesschool

EN

De Opvoeding door muziek in de V^e eeuw te Athene,

DOOR

JHR. DR. J. SIX.

Verhandelingen der Koninklijke Akademie van Wetenschappen te Amsterdam.

AFDEELING LETTERKUNDE.

NIEUWE REEKS.

DEEL XIX N°. 1.

Met 1 plaat.

AMSTERDAM.

JOHANNES MÜLLER.

Augustus 1918.

Bibliothèque Maison de l'Orient

151452

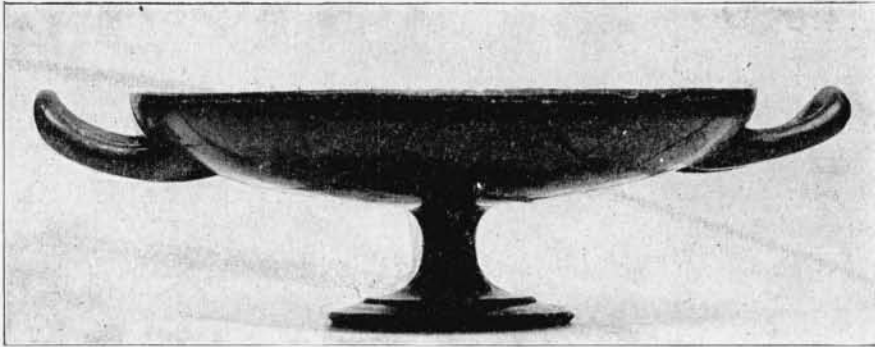

Fig. 1.

Een Meisjesschool en de opvoeding door muziek in de Ve eeuw te Athene.

Onlangs stelde Winter ¹⁾ de Attische vazen, waar het schoolonderwijs te Athene op afgebeeld wordt, nogmaals bijeen, lichtte daar de plaats mee toe, waar Aristoteles ²⁾ vertelt hoe de Atheners, vooral na den tijd der Perzische oorlogen, tot welvaren gekomen, niet langer uitsluitend met handenarbeid bezig, zich op allerhande wetenschap wierpen, maar allengs tot beter inzicht geraakt, het fluitspel, als niet bevorderlijk voor de deugd, uit het onderwijs weg lieten en bracht daarmede, zooals de ouden reeds de mythe deden, de groep van Myron in verband, waar Marsyas de fluiten wil oprapen, die Athene heeft weggeworpen. Mij gaf zijn uiteenzetting stof tot nadenken en onderzoek waarvan ik hier de uitkomsten wil mededeelen.

De vazenschilders leeren ons de scholen vrij goed kennen; het onderwijs in het schrijven ³⁾, in de muziek vooral, met lier- en fluitspel, waar het: *Μοῖσα μοι ἄφι Σκάμανδρον εὔρον ἄρχομαι*

¹⁾ Schulunterricht auf griechischen Vasenbildern, Bonner Jahrbücher, Heft 123 (1916) S. 275 vv.

²⁾ Polit. VIII. 6. Σχολαστικώτεροι γὰρ γινόμενοι διὰ τὰς εὐπορίας καὶ μεγαλοψυχότεροι πρὸς ἀρετὴν, ἔτι τε πρότερον καὶ μετὰ τὰ Μηδικὰ φρονηματισθέντες ἐκ τῶν ἔργων πάσης ἤπτοντο μαθήσεως, οὐδὲν διακρίνοντας, ἀλλ' ἐπιζητοῦντες διὰ καὶ τὴν αὐλητικὴν ἡγχαζον πρὸς τὰς μαθήσεις. ὕστερον δ' ἀπεδοκιμάσθη διὰ τῆς πείρας αὐτῆς βέλτιον δυναμένων κρίνειν τὸ πρὸς ἀρετὴν καὶ τὸ μὴ πρὸς ἀρετὴν συντείνον. Εὐλόγως δ' ἔχει καὶ τὸ περὶ τῶν αὐλῶν ὑπὸ τῶν ἀρχαίων μυθολογημένον· φασὶ γὰρ δὴ τὴν Ἀθηνᾶν εὐροῦσαν ἀποβαλεῖν τοὺς αὐλοῦς. κ. τ. λ. Iets vroeger zegt hij: "Ἐτι δὲ οὐκ ἔστιν ὁ αὐλὸς ἡθικόν, ἀλλὰ μᾶλλον ὀργιαστικόν.

³⁾ Furtwängler-Reichhold Taf. 136 (Duris) Journ. of Hell. Stud XXV. 1905, Pl. VI. 5.

ἀεί(ν)δε[ι]ν¹⁾, waarschijnlijk van Sappho, het: Στησίχορον ὕμνον ἀγοῖσαι, misschien van Stesichoros zelve en: ΑΡΛ ΟΛΟ ΕΡ (bv. ἄρχ(ομαι) οὐλο(μένων) ἐπ(έων);²⁾ werd gezongen; zelfs, blijkens den titel van een rol: Χειρώνεια³⁾, allicht de Hesiodus toegeschreven Χείρωνος ὑποθήκαι waarvan wij enkele regels hebben⁴⁾, de opvoeding tot goede vormen.

Wij zien dan ook de naakte knaapjes⁵⁾ streng in de houding staan, „pink op de naad van de broek”, al dragen zij die niet, en de wat oudere jongens geheel in hun mantel gewikkeld⁶⁾ op de wijze die wij kennen uit de beelden van Aeschines en anderen,⁷⁾ als die van de redenaars van later tijden.

Wanneer dus volgens den Dikaios in de Wolken van Aristophanes de knapen zelfs bij vorst en sneeuw in den goeden ouden tijd naakt naar school gingen⁸⁾, dan moeten dat alleen de jongeren zijn geweest, zooals men nu een dertig, veertig jaar geleden de jongens uit de volksbuurten te Napels, ten minste in den zomer, nog vaak naakt kon zien loopen, maar droegen de ouderen, niet-tegenstaande zijn bewering in 421⁹⁾ als of het himation, de mantel op de verweekelijking van een later geslacht zou wijzen, dat kleedingstuk wel degelijk. Zelfs de Herakles van Pistozenos¹⁰⁾ die door zijn kindermeid, Geropso, naar school gebracht wordt, is er in gewikkeld. Een hemd, χιτών, draagt geen enkele scholier op de afbeeldingen, wat echter omtrent de werkelijkheid geen afdoend bewijs is. Ook staan of zitten zij rustig onder de les, zoodat zijn: „de dijen niet aaneengesloten”, τὼ μηρῶ μὴ ξυνέχοντες¹¹⁾ eigenlijk niet past voor dien ouderen tijd, maar misschien zijn verklaring vindt, zooals wij later zullen zien, in het onderwijs van zang, met dans gepaard, dat niet voor het midden der eeuw zal zijn ingevoerd.

De school wordt ons ordelijk afgeschilderd, zelfs al hebben de

¹⁾ Furtw.-Reichh. t. a. p. en Journ. of. Hell. Stud t. a. p. (Duris?)

²⁾ Coll. of the Hon. W. Hamilton II. 103, kannetje.

³⁾ Klein Euphronios p. 283, Winter t. a. p. Abb. 2 (Euphronios).

⁴⁾ Kinckel. Frg. epic. 148 vv.

⁵⁾ Leemans, de Zangles, Pl. I. (Leiden) en Panofka, Bilder antiken Lebens. Taf. IV. 2. Coll. of the Hon. W. Hamilton II. 101—103 in iets losser houding, en blijkens een schets van Winter; weer iets vrijer op het kleine kannetje in het museum te Bonn, Arch. Anzeiger 1917 Sp. 18. Abb. 4.

⁶⁾ Furtw.-Reich. Taf. 71 (Phintias), Taf. 136, Gerhard, auserlesene Vasenb. Taf. CCLXXXVIII, 9, Ann. d. Inst. 1878 Tav. d. Agg. P.

⁷⁾ Beeld uit Eretria, Brunn—Bruckmann n°. 519, uit Epidauros, Revue archéologique 1915 p. 44/5.

⁸⁾ v. 665/6 εἶτα βαδίζειν ἐν ταῖσιν ὁδοῖς εὐτάκτως ἐς κιθαρῖστου τοὺς κωμήτας γυμνοὺς ἀνδρούς, καὶ κριμνῶδῃ κατανίφοι.

⁹⁾ v. 987 σὺ δὲ τοὺς νῦν εὐθὺς ἐν ἱματίοις προδιδάσκεις ἐντετυλίχθαι.

¹⁰⁾ Jahrbuch. XXVII (1912) Taf. 6 en 8. ¹¹⁾ v. 667.

jonge edellieden hun jachtpanthers mee gebracht, waarbij zij onder toezicht van hun paedagogen staan, die voor die dieren hebben te zorgen. ¹⁾ Toch zal daar wel af en toe de bedreiging van een nijdsassen schrijfmeester, zooals Euphronios ²⁾ teekent, voor noodig zijn geweest. Voor een school in oproer wordt de mythe ter hulp geroepen als Herakles, bij een vazenschilder, in wien men weer Duris meent te herkennen, Linos, dien Pistoxenos in zijn les aan Iphikles als zulk een goetigen grijsaard schilderde ³⁾, met een stoelpoot dood slaat ⁴⁾.

Van onderricht aan meisjes bleek tot nu toe te Athene niets en wij wisten uit ouden tijd alleen van het onderwijs dat Sappho te Mytilene aan hare leerlingen gaf, want zelfs wat Plato ⁵⁾ voorschrijft, dat de meisjes na hun ~~zoude~~ jaar, afgescheiden van de jongens, onder elkander moeten leeren, bewijst alleen wat hij wenschelijk acht, niet wat placht te geschieden.

Zoo was het dan wel een verrassing toen enkele jaren geleden een marmeren copie van het brons van Myron herkend werd, Athene, die toch volwassen uit het hoofd van Zeus te voorschijn sprong, in leeftijd gelijkend op een allerlieft schoolmeisje, afgebeeld te vinden ⁶⁾, maar dacht toch nog niemand aan een meisjesschool.

Niet zonder eenige beschaamdheid moet ik erkennen, dat ik sedert dertig jaar in het bezit ben van een attische schaal, (Fig. 1) die ik te Rome bij een handelaar kocht, ben ik wel ingelicht, een van de weinige stukken die toen nog te krijgen waren uit die zelfde oude verzameling, waarvan de belangrijkste, door Hartwig uitgegeven, nu het Museum te Boston sieren, waarop klaarblijkelijk een meisjesschool is afgebeeld. Aan de eene zijde, Pl. I. 1., zit in het midden de leerares op een stoel, een open rol in de handen waarop, jammer genoeg, alleen stippels het schrift aanduiden. Voor haar staat de leerlinge, juist zooals de jongens in haar mantel gewikkeld, die alleen, door een rand, wat sierlijker is. Achter de leerares de vrouw die de zang met muziek begeleid zal hebben. Haar bovenlijf ontbreekt en zoo is het niet meer uit te maken of zij de lier bespeelde dan wel de dubbele fluit.

Aan de andere zijde, Pl. I. 2., staat een meisje met uitgestrekte armen, met de eene hand een bloem reikend, met de andere een

¹⁾ Ann. d. Inst. t. a. p. O en misschien P.

²⁾ Hartwig. Meisterschalen XLVI.

³⁾ Jahrbuch t. a. p. Taf. 5 en 7.

⁴⁾ Furtw.-Reichh. Taf. 105.

⁵⁾ Leges VII. IV, 794. c. Μετὰ δὲ τὸν ἐξέτη καὶ τὴν ἐξέτιν διακρινέσθω μὲν ἤδη τὸ γένος ἑκατέρων κόροι μὲν μετὰ κόρων, παρλένοι δὲ ὡσαυτῶς μετ' ἀλλήλων τὴν διατριβὴν ποιείσθωσαν, πρὸς δὲ τὰ μαθήματα χρεῶν τρέπεσθαι ἑκατέρους.

⁶⁾ Denkmäler III Taf. 9 (Frankfort); Brunn-Bruckmann 591 (kop te Dresden).

takje. Dat is de oude begroeting tot welkomst van een gast, die in den tijd der Pisistratiden reeds Exekias ¹⁾ ons toont in zijn Leda, die haar zonen bij hun thuiskomst ontvangt, en zooals nog heden ten dage in Griekenland te doen gebruikelijk is. Ons meisje heeft blijkbaar op school geleerd haar plicht als gastvrouw bevallig te vervullen en er den prijs voor verdiend, zooals haar gezellinnen ons bewijzen, die haar beider zijds een krans rijken.

Fig. 2.

Van een prijs getuigd ook de Nike in de schaal, Fig. 2., die, zeker namens de prijswinster, den krans op het altaar legt.

Het is blijkbaar, waarop de Heer K. Kuiper mijn aandacht vestigde, een *ἀγών εὐεξίας* voor meisjes, verwant, al was die zeker anders, met die voor de mannen te Samos ²⁾ en zooals wij die

¹⁾ Furtw.-Reichh. Taf. 132.

²⁾ Dittenberger 672, 673, 674.

zullen moeten aannemen voor de meisjes te Pergamon ¹⁾. Het behoeft in ons geval geen openlijke wedstrijd ten overstaan van beambten van den staat te zijn geweest, maar kan eenvoudig tot een school-aangelegenheid beperkt zijn gebleven, waar geen opschriften in steen gebeiteld, van spraken.

Bij de geringe ontwikkeling, die de Attische vrouwen verwierven, wier kunstvaardigheid zich meest tot spinnen en weven schijnt bepaald te hebben, heb ik eerst gedacht dat deze schaal ons misschien de opleiding liet zien van die meer ontwikkelde vrouwen van anderen stam, die zooals een Aspasia Perikles, een Leontion Epikurus, door hun hoogere beschaving tot deelgenoot in hun geestelijk leven en levensgezellinnen, *ἑταίραι* ²⁾, werden. Vreemd zoude het niet wezen zulk een school op een vaas afgebeeld te zien. Ook wijst de Heer Kuiper mij op de plaats bij Isokrates ³⁾ waar verhaald wordt hoe de jongelui, van zijn tijd, te Athene hun tijd verdreven met wijnkoelen aan de Enneakrunos, of drinken in de kroegen, met dobbelen in de speelholen of te verblijven in de scholen der fluitspeelsters, zooals onze achttiende-eeuwers in den gang van het spinhuis. Mij lijkt daar het geheel weer te eerbaar voor. Daar ook de dochters der Attische burgers koerliederen gezongen hebben, moet het haar aan muziekleiding toch niet geheel hebben ontbroken en kan deze school dus voor haar bestemd zijn geweest. Alleen als men de drinkschaal zelve, wegens de Nike, als bestemd voor een prijs zou moeten beschouwen, zou ik toch altijd nog liever aan mijn eerste gedachte willen vasthouden. De dochters der burgers zullen de goede vormen wel van haar moeders geleerd hebben.

Vorm en teekening stellen deze schaal ongeveer gelijktijdig met de jongste met jongensscholen. De tijd van de fluitles te Leiden heeft A. E. J. Holwerda ⁴⁾ uitvoerig vergeleken met een kleine groep schalen in de zelfde verzameling en die in den overgangstijd tusschen de oudere en jongere vazenschilders geplaatst. Daarmee komt ook de stijl van ons werk vrijwel overeen.

Naast de ooren zijn klimopbladeren in den zwarten grond uitgespaard. Dit is een betrekkelijk zeldzame versiering, zoodat men geneigd kon wezen het voor een fabrieksmerk te houden, maar

¹⁾ Ziebarth, aus dem gr. Schulwesen s. 242, Ath. Mitth. XXXV (1910) s. 436 n°. 20 en XXXVII (1912) s. 277.

²⁾ Allerminst te verwarren met *πόρναι*.

³⁾ Orat. 15, p. 287: οἱ μὲν γὰρ αὐτῶν ἐπὶ τῆς Ἐννεακρούνου ψύχουσιν οἶνον οἱ δὲ ἐν τοῖς καπηλείοις πίνουσιν, ἕτεροι δὲ ἐν τοῖς σκιροφείοις κυβεύουσιν, πολλοὶ δὲ ἐν τοῖς τῶν αὐλητρίδων διδασκαλείοις διατρίβουσιν.

⁴⁾ Jahrbuch IV, 1889, blz. 24. vv.

dan van een werkplaats waar zeer lang gebakken is, daar de stijl der vazen die het dragen sterk uiteenloopt. ¹⁾ Toch zijn er enkele die met deze schaal nauwer samenhangen. Van de mij uit afbeel-

Fig. 3.

dingen bekende vazen is er een die misschien ook op een jongensschool betrekking heeft ²⁾, een met badende of juist zich verschoonende vrouwen ³⁾ en vooral die te Munchen met den uittocht van Triptolemus ⁴⁾ (Fig. 3 en 4). Gezichtsonttrek en haarbehandeling,

Fig. 4.

gewaadsplooiën en aanduiding van randen zijn in deze laatste als van dezelfde hand. Nog overtuigender lijken mij de standen wan-

¹⁾ Hartwig, Meisterschalen blz. 651, noot 2.

²⁾ Gerhard, Auserlesene Vasenbilder. IV. Taf. CCLXXX 1—4.

³⁾ Furtw.-Reichh. blz. 238 Abb. 83.

⁴⁾ Furtw.-Reichh. Taf. 65.

neer ik den Triptolemus met de leerares vergelijk, het meisje achter haar, die met beide handen een kransje ophoudt, met haar tegenhanger op mijn schaal en de prijswinster voor wellevendheid met den man die naar beide zijden een fakkel uitsteekt, Furtwänglers

Fig. 5.

Eumolpos, maar meer nog met een meisje ter linker, een van de dochteren van Keleos, die geheel op dezelfde wijze met beide armen uitgestoken, in haar linker een takje houdt, ook met een kelkbloem, terwijl geheel rechts haar zuster den vreemdeling met een ander bloemtakje begroet.

Nu heeft de schaal te Munchen van binnen op witten grond een groote, in bruin en goud uitgevoerde, teekening van Hera, waar ΗΡΑ naast geschreven is (Fig. 5). Zij staat naar rechts, in haar linker een schepter met goud omwonden, in langen chithon, gewikkeld in haar mantel met ingeweven randen, die nog even een gouden halssnoer laat zien. Op het loshangende haar heeft zij een bruidskroon met palmetten tusschen gouden banden, waarvan de bovenste gouden ballen draagt. Alleen hierin wijkt deze af van die op de munten, met den Herakop, van Argos en Elis. Furtwängler

heeft reeds opgemerkt dat deze, bijna geheel in haar mantel gewikkelde godin, zelfs in den plooierval, de grootste overeenkomst vertoont met het prachtig gesloten beeld dat Amelung²⁾ uit de afzonderlijke deelen herbouwde en waarin ik geneigd ben de Semme von Kalamis te herkennen³⁾. De Hera te Olympia was een zittend beeld en die bij Argos, die Polykletus verving, hoogst waarschijnlijk ook en van Kalamis wordt geen Hera vermeld. Het is trouwens de vraag of deze meester zelf zich zoo sterk zou herhaald hebben en men niet eer aan een navolger heeft te denken. Wij weten

²⁾ Röm. Mitth. XV. 1900, Taf. III. IV. Bulle, der Stil Taf. 117.

³⁾ Jahrbuch. XXX. 1915. blz. 89.

dat een van zijne beroemde vierspannen door Praxiteles, den ouden natuurlijk, ¹⁾ waarschijnlijk kort na 446, voltooid werd. ²⁾ Indien ik terecht in de godinnen van den gebeeldhouwden altaarhoren te Boston de weenende matrone en de lachende deerne van Praxiteles vermoed heb, ³⁾ waarmee goed overeen zou stemmen het verschil van hand dat Klein ⁴⁾ meent op te merken met den tegenhanger in de verzameling Buoncompagni-Ludovisi, waarvan hij de toeschrijving aan Kalamis bevestigt, dan zouden die tot de Algemene ⁵⁾ en Sosandra van den meester, als deze Hera tot zijn Erinnys, staan. Men is natuurlijk vrij het ietwat harkerige van deze godin in vergelijking met de levende werken van Kalamis, aan den vazenschilder te wijten, maar zijn andere figuren geven daar allermint aanleiding toe, terwijl de wagenmenner van Praxiteles, indien wij daarvan op het capitol de nabootsing bezitten, juist aan hetzelfde euvel mank ging.

Nu was er een Hera Teleia, als bruid dus, van Praxiteles in het Heraeum bij Plataea en wel buitengewoon groot *μεγέθει ἀγάλμα μέγα*. ⁶⁾ Zulk een kolos is van den jongeren, den beroemden, Praxiteles al zeer onwaarschijnlijk, past daarentegen weer uitnemend voor een leerling van Kalamis. Plataea zelf werd in 446, nadat Thebe door den slag bij Koroneia meester in Boeotie geworden was, geheel gesloopt, maar het Heraeum buiten de stad bleef gespaard en werd zelfs uit de slooperij der stad van een groote herberg voorzien, zooals Thucydides verhaalt. ⁷⁾ Het bestaande beeld der Godin kan dus gespaard zijn of een nieuw kan bij de nieuwe inrichting in 445 zijn gewijd. Wij hebben muntjes van Plataea die Head ⁸⁾ tusschen 387 en 372 zet, toen, na den vrede van Antalcidas, de Boeotische stadjes weer herleefden, waarop een Herakopje voorkomt, in den geest van de vroeger genoemden van Argos en Elis, de eene ⁹⁾ met juist zulk een bruids-

¹⁾ T. a. p. blz. 82/3.

²⁾ Studniczka, Kalamis, blz. 60.

³⁾ T. a. p. blz. 84.

⁴⁾ Jahrbuch XXXI. 1916, blz. 231. vv.

⁵⁾ Het verheugt mij dat Klein t. a. p. en Holzinger in den grond der zaak volkomen met mijn voorstel instemmen, wanneer de laatste echter Achnumene, *acnumena* voorslaat, dan is dit paleographisch zeker niet beter en overigens geheel te verwerpen, daar deze bijnaam niet uit Homerischen tijd dagteekenen kan. Das Wort ist bei Epik. häufig, bei den Lyrik. u. Epigrammat. selten. Von den Tragik. hat es nur Soph. I. I. der Prosa ist es fremd. Passow v. ΑΧΩ.

⁶⁾ Pausanias IX. 2. 7.

⁷⁾ III. 68. 3.

⁸⁾ Head, *Historia Nummorum* blz. 347.

⁹⁾ Br. M. Cat. Central Greece Pl. IX. 3.

kroon, de andere, ¹⁾ waar de kop naar voren gekeerd is, misschien met een bekroning van ballen als de vaas ons leerde kennen, misschien met een krans van leliën en, zie ik goed, ook met een halssnoer. Het ligt dus voor de hand aan te nemen dat de Attische vazenschilder het beeld van zijn landgenoot in het naburige Plataea heeft afgebeeld en onze vazen kort na het midden der V^{de} eeuw dagteekenen. Het ontgaat mij niet dat ze meest vroeger gezet worden, maar de geheele nieuwere kunstgeschiedenis leert ons dat men het werk van een onbekende, alleen op den stijl afgaande, op geen twintig jaar na kan dateeren en dit zelfs bij het werk van een bekend meester soms moeilijkheden oplevert. Laat ik met één sprekend voorbeeld mogen volstaan. Een prent van Rembrandt, wiens etsen meest een jaartal dragen en een geregelde en snelle ontwikkelingsgang toonen, het portretje van van der Linde, B. 284, werd door von Seidlitz in 1653 geplaatst. Uit een akte blijkt dat het eerst van 1665 is, ²⁾ dus hier zelfs een vergissing van twaalf jaar.

De groep van Myron zal wel niet veel vroeger dan onze vaas zijn.

Wij hebben van dezen meester, zoover ik weet, maar een vast jaartal, 456 toen Chion de Lacedaemonier, voor de laatste maal, en Timotheus van Kleonae, als pankratiast te Olympia overwonnen, waarna hij hun beelden maakte. Zijn schijfwerper zal wel veel vroeger zijn, maar het liefvallige meisjeskopje van zijn Athene kan men nauwelijks te laat zetten en zijn Marsyas is om zijn lichaamsvormen zeker jonger dan die pentathlos en loopt, door de uitdrukking van gelijktijdige gemoedsaandoeningen, als schrik en begeerigheid, reeds op de kunst van Zeuxis en Parrhasius vooruit. Het is wel jammer dat niet werd overgeleverd bij welke gelegenheid en door wien dit werk werd gewijd en ons daardoor de gelegenheid ontbreekt na te gaan in welk verband het gestaan heeft tot de vraag die ons bezig houdt, of het aan de afschaffing van het fluitspel in de les voorafging, of zelfs misschien daarop betrekking kan gehad hebben.

Het verhaaltje zelf van de uitvinding der fluit door Athene en hoe, als zij het speeltuig wegwerpt, omdat het blazen haar gelaat ontsiert, Marsyas het opdraagt, schijnt niet veel ouder te wezen. Het eerst vinden wij het bij Melanippides in dezen zelfden tijd, in enkele regels die Athenaeus ³⁾ uit zijn Marsyas bewaarde: „Maar

¹⁾ T. a. p. Pl. IX. 4. Het muntje is op het oogenblik niet bereikbaar.

²⁾ Oud-Holland XXVII. 1909. blz. 111.

³⁾ XIV. P. 646 E. *ἀ μὲν Ἀθάνᾳ ὄργανον ἔρριψέν θ' ἱερᾶς ἀπὸ χειρὸς εἰπέτ' ἔρρετ' αἰσχεῖα σωματόλυμα, οὐ με τῆδ' ἐγὼ κακότετι δίδωμι.*

Athene wierp het speeltuig weg uit haar heilige hand en zeide: „Vort schandelijke lichaamsbedervers, ik zal mij niet aan die leelijkheid geven”.

Ouder schijnt de strijd met Apollo te zijn of ten minste het villen van Marsyas, want dat het vel van Marsyas tot een zak wordt daar komt het blijkbaar opan. Zoo is bij Solon ¹⁾ „tot een zak gevild worden”, ἀσκὸς δεδάσθαι, reeds spreekwoordelijk. Herodotus ²⁾ en anderen ³⁾ die van de grot van Marsyas in zijn land van herkomst, Kelaenae in Phrygië verhalen, spreken zelfs alleen van dien zak.

De straf der Olympische goden, voor wie zich tegenover hen verhoovaardigen, is wel hard en ook Apollo kent geen medelijden als zijn Musen Thamyris blind maken of hij de zonen van Niobe, door zijn pijlen getroffen, als sneeuw voor de zon doet versmelten. Maar de barbaarschheid van het villen ⁴⁾ wordt toch niet voldoende verklaard door dat Marsyas zelf een godheid uit onbeschaafde landen zou zijn. Neen wanneer een zak de huid van een goddelijk wezen is, dan is die godheid de god van den zak. Zoo goed als Niobe een rots is, in den sneeuwrijken Sipylos ⁵⁾, en Daphne een laurier, lang voor dat zij vrouwen waren, zoo is ook Marsyas van huis uit een zak. Het is zeker geen toeval dat het op een Sileen lijkende beeld op het forum te Rome en dat der steden met het Italische recht, dat Marsyas genoemd werd, zooals de munten ons leeren, een zak draagt. ⁶⁾ Evenmin dat nooit voor zijn huid het woord δορά of δέρμα gebruikt wordt, die met δέρειν, villen, samenhangen. Men zou kunnen vragen of zooals Askos, de gigant zijn naam dankt aan den zak, die van zijn huid gemaakt wordt, dit niet ook met Marsyas het geval was. Phrygisch is het woord waarschijnlijk niet, want wij vernemen dat de zak van Marsyas eens weg spoelde en, waar die aan land dreef, een stad gesticht werd Norikon (Νώρικον) wat in het Phrygisch zak zou beteekenen. ⁷⁾ Maar ik vraag mij af of Marsyas niet soms samenhangen kan met het zeldzame woord μάρσυπος of μάρσιπος, meer bekend in het verkleinwoord μαρσίπιον in het latijn als *marsupium* niet zeldzaam. En dit wordt boven verwachting bevestigd door wat de heer Uhlenbeck mij schrijft, dat Buck ⁸⁾, zonder aan Marsyas te denken, ter verklaring van μάρσιπος wijst op Avest. *maršū*, buik, in minachtenden zin gebruikt, en dat,

¹⁾ Fragm. 337. ²⁾ VII. 2.

³⁾ Xenophon Anabasis I. 2; Ael. Var. hist. 13. 21.

⁴⁾ Vergelijk F. Marx, Zur Geschichte der Barmherzigkeit im Abendlande. Bonn 1917.

⁵⁾ Quint. Smyrn v. 291 vv. Σιπύλω νιφόντι ἤχι θεοὶ Νιόβην λῆαν θέσαν.

⁶⁾ Thedenat, le Forum Romain, blz. 134.

⁷⁾ Euhemeridas bij ps. Plutarchns de Fluviiis X, Marsyas 2.

⁸⁾ Indog-Forschungen XXV p. 257.

zoo goed als het Eng. *belly* (verg. ook ons dikzak), oorspronkelijk zak kan beteekend hebben. Het komt zeer dicht bij *Μαρσύας*.

Namen van voorwerpen uit het dagelijksche leven vertoonen, ook bij de Grieken, vaak de meest wonderlijke verscheidenheid; zoo *σίσυς*, *σίσυρος*, *σισύρα*, *σίσυρνος*, *σισύρνα*, *σίσυρνον*, *σύρα*, *συρία*, *σίττυρος*, *σίττυρα*, *σίττυρον* en *κύβη*, *κύμβη*, *κύμβος*, *κύβας*, *κύββα*, *κύβεθρον*, *κύβερτον*, *κύπελλον*, *κυφέλη*, *κυφέλις*, *κύβισις*, *κίβος*, *κίββα*, *κίβισις*, *κιβώριον*, *κίβωτος*, *κιβώτων* om een paar voorbeelden te noemen, waarbij natuurlijk de verschillende vormen vaak kleine of grootere afwijkingen van beteekenis aanduiden. Zooals met den naam *Kypselos*, die van de stad *Kypsele*, die een *κυφέλη* als sprekend wapen voert, samenhangt, zoo is de broeder van *Marsyas*, *Kibyras* de stichter van *Kibyra* ¹⁾, dat een mand als muntteken heeft, ook als sprekend wapen waarschijnlijk. ²⁾ De zak is de broeder van de mand.

Ook de reizszak, *κώρυκος*, dien de vuistvechters, met zand of vijgenkorrrels of iets anders gevuld opgehangen, ter oefening gebruikten, heeft zijn naam aan meer dan een grot in Klein-Azië en Europa gegeven en, al wordt er geen in het land der *Bebryken* in *Bithynië* vermeld, in den goedig lachenden dikzak, ook zooveel op *Silenus* gelijkend, dien *Novios Plautios* graveerde met zijn vuisten op zijn gespannen buikvel trommelend, om als een echo de vuistslagen van den *Argonaut* op den oefenzak te doen weerklinken, zou men daar gaarne de verpersoonlijking van, *Korykos* dus, willen zien.

In elk geval indien *Marsyas* een zak is en de rivier van dien naam dus wellicht naar het hol genoemd werd, waar zij doorstroomde, en bovendien de god van het fluitspel, dan ligt de vraag voor de hand of zijn speeltuig niet oorspronkelijk een doedelzak is geweest, al weten de Grieken daar klaarblijkelijk niet meer van en kent hun fabelleer alleen de zak der winden van *Aeolus*. ³⁾

¹⁾ Steph. Byz. voce *τάβαι*.

²⁾ Head *Historia Nummorum* blz. 670.

³⁾ *Odyssee* X. 1—27. De Heer *Vürtheim* wijst mij nog op de zakken van ezelsvel die volgens *Diogenes Laertius* VIII. 2. 60, onder anderen overgenomen door *Suidas* v. *ἄπνους*, *Empedokles* deed maken om de scherpe winden te vatten (*πρὸς τὸ συλλαβεῖν*) die de vrucht beschadigden. Het kan, ook in verband met de voorafgaande verzen van *Empedokles*, bezwaarlijk betwijfeld worden dat *Diogenes* hier aan een gevangen nemen van den wind denkt. Toch krijg ik den indruk dat de bijnaam *καλυσανέμας*, windverhinderaar, (met de variant *Ἀλεξανέμος* bij *Porphyrius* *vita Pythagorae* 29 en *Jamblichus* *vita Pythagorae* § 136), en het werkwoord *διέττεινε* daarmee in strijd zijn, dat het ging om het vangen van wind, zooals wij dat zouden verstaan, en ezelsvel daarvoor gekozen werd, omdat perkament leder is dat het zonlicht doorlaat, dat dus iets diergelijks werd beoogd als bij ons met broeiramen en vruchtenzakjes van geolied papier. Ik word versterkt in deze meening door de andere lezingen van de zaak zooals bij *Plutarchus*, de

In den keizertijd komt dit boersche speeltuig, zooals in de XVIIe en XVIIIe eeuw door het herderspel, tot eere, wanneer Nero ¹⁾ als *utricularius* kluwen wil behalen, maar Martialis ²⁾ rekent het toch ongelooflijk dat de beroemde fluitspeler Canus een *ascaules* zou willen zijn. Mau ³⁾ vermeldt een volledigen doedelzak in het Museum te Napels, waarvan alleen de zak verloren ging. De heer van Wageningen wijst er mij op dat reeds Scaliger een doedelzak vermoedde in een vers van de Copa ⁴⁾ uit den aanhang op Vergilius, wat sedert bevestigd werd door een aantekening in het Vatikaansche handschrift, 1577, uit de X^e eeuw. Duidelijk spreekt Dio Chrysostomus ⁵⁾ van fluit spelen met een zak onder den oksel en Venantius Fortunatus ⁶⁾ noemt den naam waar hij zingt: *donec plena suo cecinit symphonia flatu*. Procopius wordt aangehaald als getuige dat de Romeinen den doedelzak voor oorlogsmuziek in hun legers gebruikten wat bevestigd wordt door een in het Romeinsche Kamp te Richborough gevonden bronzen beeldje van een doedelzakspeland soldaat. Waarschijnlijk is dit hetzelfde figuurtje dat Reinach opnam. ⁷⁾ Zoo bleef dit speeltuig nog in gebruik in Schotland, waar de kleeding ook nog aan den Romeinschen soldaat herinnert. Als symphonia wordt de doedelzak waarschijnlijk ook nog wel hier en daar wat vroeger vermeld ⁸⁾, maar van hooge oudheid spreken alleen de scholiën van Bern op Vergilius ⁹⁾ die mededeelen dat Tyrrhenus bij de Etruriërs het gebruik van doedelzak en fluit uitgevonden had. Onzeker is de vermelding in het boek Daniel ¹⁰⁾ die alleen op de klank en de verklaring van Saadia berust. Maar een zeker bewijs van hooge oudheid zouden wij in Perzië hebben indien werkelijk de Morgan ¹¹⁾ te Susa gebakken aarden beeldjes gevonden heeft van

curiositate P 515. c. waar alleen van afschutting sprake is (ύρους... έμφράξας) of alleen ezelsvellen (δορά) genoemd worden zooals bij Suidas v. άμύκλαι, δορά, Έμπεδοκλής. Waarschijnlijk zijn de verzen van Empedokles zelf de bron geweest waaruit geput is en dan ligt het voor de hand dat het vangen in zakken een verklarende toelichting is, uit misverstand aangebracht.

¹⁾ Suetonius, Nero. c. 54.

²⁾ X. 3 Credis hoc Prisce. . . . voce ut loquatur psittacus cothurninis et concupiscat esse Canus ascaules.

³⁾ Pauly-Wissowa: Askaules.

⁴⁾ v. 4: ad cubitum raucos excutiens calamos.

⁵⁾ Orat. LXXI. 381 αὐλεῖν . . . ταῖ μικράλαις ἕσκον ὑποβαλόντα.

⁶⁾ Vita Martini IV. 48.

⁷⁾ Répertoire de la Statuaire II, p. 309.

⁸⁾ Plin. N. H. IX, § 24 Delphinus — et musicae arte mulcetur, symphonia cantu praecipue et hydraulii sono. Polybius, 26. 10. 6. επικωμάζων μετὰ κεράτιου καὶ συμφωνίας Symphonia wordt echter ook in andere beteekenis gebruikt.

⁹⁾ Georg II. 193. apud Tuscos enim a Turrheno symphonii et tibiae usus inventus.

¹⁰⁾ III. 5 en 15. ¹¹⁾ Delegation en Perse Pl. VIII. 10 en 14.

doedelzakspelers met den zak onder den arm die uit de VIIIe eeuw v. C. moeten zijn. Aan de vriendelijkheid van den Heer Pottier heb ik de teekening te danken die ik hier als Fig. 6 geef. De zaak lijkt mij vrij onzeker. Dat de doedelzak in Persie vijftien honderd jaar later in gebruik was leert ons het relief van Takt-i-Bostan ¹⁾ waar in het orkest twee doedelzakspelers voorkomen.

Uit deze gegevens leidt K(athleen) S(chlesinger) ²⁾ met eenig vertrouwen af dat wanneer van Boeotiërs die *blazen* (*φυσᾶν* niet *αὐλεῖν*) als *βομβαύλιοι* bij Aristophanes ³⁾ sprake is, aan het gegons van den ondertoan (Eng.: drone, Fransch bourdon) van den doedelzak is te denken. Wat zooals de Heer Hartman mij mededeelde volkomen bevestigd wordt door een andere plaats van Aristophanes ⁴⁾ waar fluitspelers van Thebe blijkbaar een doedelzak van hondsveld bescpelen. Hiermede stemt voortreffelijk overeen dat Garstang ⁵⁾ in het hart van Klein-Azië in een Hettitisch relief uit de XIVe eeuw v. C. te Eiuik, tusschen een gitaarspeler en een trompetter ⁶⁾ een doedelzakspeler herkende. Fig. 7. Alleen is uit de wijze waarop dit opgeblazen hondenveld gehouden wordt wel duidelijk dat die doedelzak nog wel te onderscheiden is van de vormen die wij kennen in de *cornemuse* en de *musette*, zelfs al zou men misschien voor de afhanginge pijpen kunnen houden wat Garstang voor linten van de gitaar aanziet. Mij lijkt daarvoor ook een aanwijzing de regel van Catullus in zijn galliamben ⁷⁾:

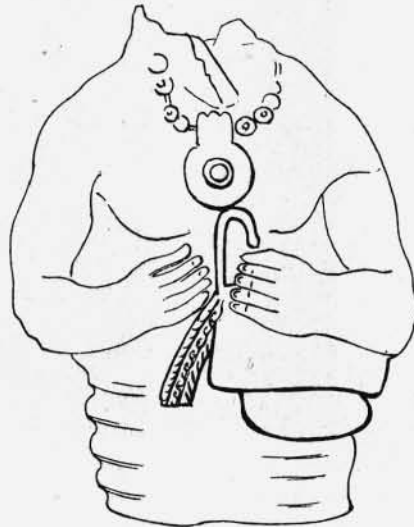

Fig. 6.

Tibicen ubi canit Phryx curvo grave calamo.

Verder schijnt het aannemelijk dat zij gelijk heeft dat het *φυσητήριον* en de *φυσαλλίδες* waarmee de Lakonische in de Lysistrate van Aristophanes ⁸⁾ hun dans begeleiden een doedelzak en de pijpen

¹⁾ Porter, Travels in Georgia, Persia etc. II Pl. LXXIV.

²⁾ Encyclopedia Britannica. Bagpipe.

³⁾ Acharn. v. 866.

⁴⁾ Acharn. v. 862 en 863 *ὕμεις δ', ὕσσι θεῖβαλεν αὐληταὶ πάρα, τοῖς Ἰστίνοις φυσῆτε τὸν πρακτὸν κυνός*. De scholiast heeft er niets meer van begrepen, terwijl thans een regelrechte vertaling voor de hand ligt zooals reeds Bergler, Blaydes en van Leeuwen gezien hebben.

⁵⁾ The Land of the Hittites. Pl. LXXIII, blz. 262.

⁶⁾ Perrot. Galatie et Bithynie Pl. 62.

⁷⁾ v. 22.

⁸⁾ v. 1245 en 1242.

zijn, wat nog waarschijnlijker wordt wanneer men bedenkt dat de *φυσήτηρ*, de blaasbalg der oude goudsmiden, zooals die op de Egyptische wandschilderingen ²⁾ wordt afgebeeld ten minste, veel op een doedelzak lijkt. En als men met Frickenhaus ³⁾ mag aan-

Fig. 7.

nemen dat het koor der tragoeden werkelijk uit Lakonie kwam, kan men, verder gaande dan hij, *τραγωιδός* door vergelijking met *κιθαρωιδός*, *αὐλωιδός* verklaren als de man die een bok bespeelt, zoo men bedenkt dat in Calabrië nog heden ten dagen de doedelzak een geitenvel is, met het haar er nog op, en in Lacedaemon een kooraanvoerder zelf voor een koor fluit speelde. ⁴⁾ Versterkt wordt ik in deze meening door het raadsel bij Athenaeus ⁵⁾ waar de Heer Vürtheim mij op wijst, waar voor den blaasbalg eenvoudig de vader van het bokje, de bok dus staat.

Silenus is oorspronkelijk het water van de boschbeek dat zich met de bronnen, de Nymphen mengt en in het gevolg van Dionysos wordt opgenomen. De therentai op de schaal van Ergotimos zijn met een zak uitgegaan om hem te vangen en een riem om dien dicht te binden. Is het wonder dat de Grieken den god van den zak met den god in den zak vereenzelvigd hebben.

De goddelijkheid van den zak verklaart zich misschien uit het

¹⁾ v. 866. ²⁾ Rosellini, Mon. Storici I n°. CLVIII, Wreszinski, Atlas, 82 en 36.

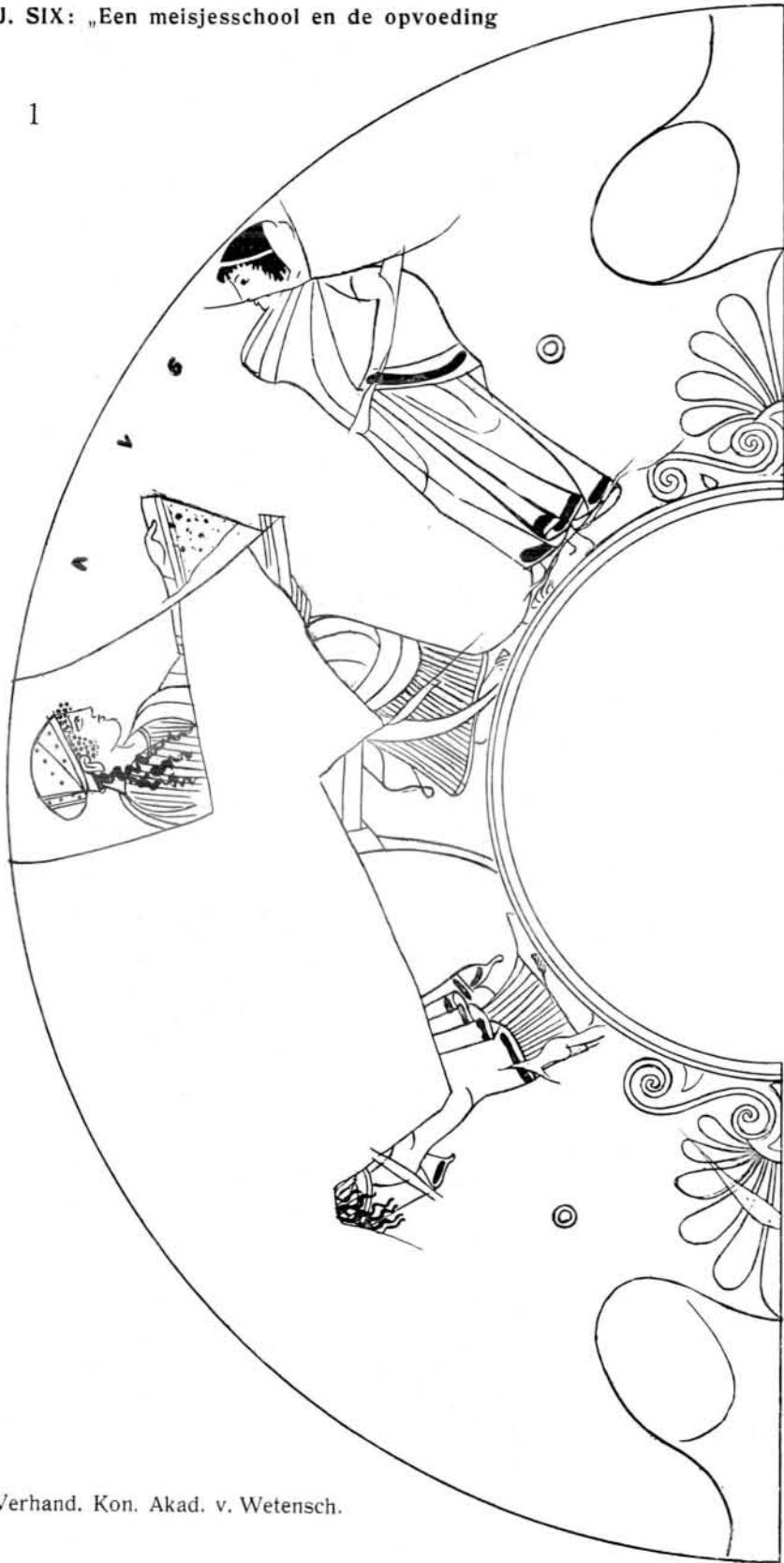
³⁾ Jahrbuch XXXII. 1917. blz. 1 vv.

⁴⁾ Arist. Polit. VIII. 6. ἐν Λακεδαίμονι τις χορηγὸς αὐτὸς ἠύλησε τῷ χορῷ.

⁵⁾ P. 456. C: μίξονόμου τε πάπυρ ἔριφου.

J. SIX: „Een meisjesschool en de opvoeding

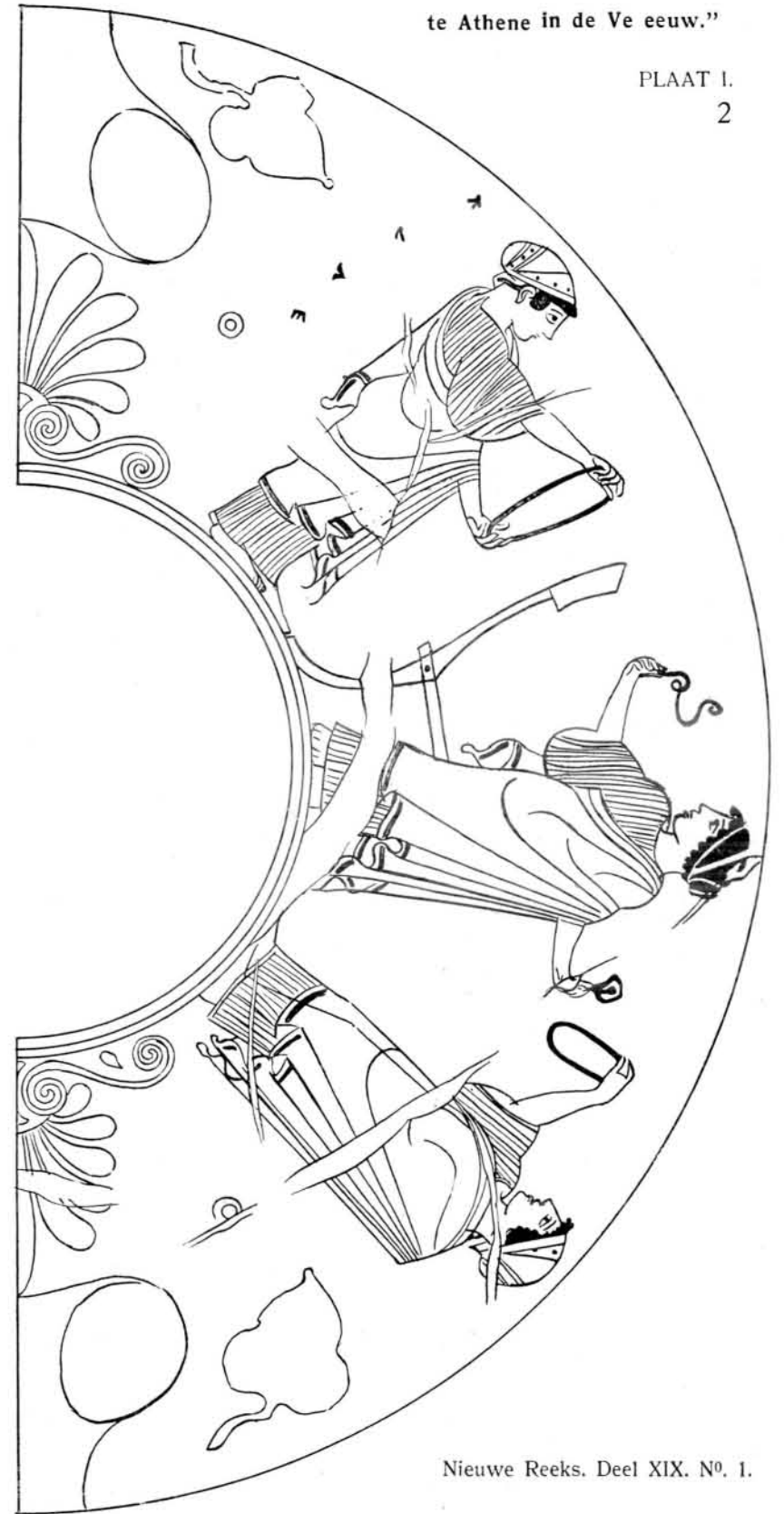
1

te Athene in de Ve eeuw."

PLAAT I.

2

vermogen van de huid, van een levend wezen afkomstig, lucht, dat is dus wind, adem, leven, gevangen te houden.

Dat Marsyas zelf alleen fluitspelend voorkomt is zeker geen bezwaar, de zak zou anders reeds verdubbeld zijn, maar heeft er allicht toe geleid dat de doedelzak in de mythe in het vergeetboek raakte.

Toch schijnt van overgeleverden samenhang van doedelzak en Marsyas te blijken uit de mededeeling van Pausanias ¹⁾, die er van kon weten daar hij uit die streek is, dat Marsyas de uitvinder is van het *μητρῶον αὐλήμα* nu wij in de onmiddellijke omgeving van de Magna Mater te Eiuik een doedelzakspeler vonden.

Wij kunnen echter voor het onderwerp, dat ons bezig houdt, deze vraag gevoegelijk laten rusten en ons wenden tot het onderzoek wanneer, door wien en waarom, in het onderwijs op de school, het fluitspel werd afgeschaft. Onze vazen leeren ons daaromtrent alleen dat zoolang zij geschilderd werden het nog voortduurde. Op de jongsten komt de fluit even goed voor als de lier.

In Attika bestond leerplicht voor de zonen der burgers ²⁾ en de kosten werden, zie ik goed, door den staat gedragen tot zij, bij de algemeene verarming, op de schouders der rijken werden gelegd, zonder dat de school daardoor ophield een openbare te zijn. ³⁾

Strijd om de lagere school schijnt er niet te zijn geweest, Het spellingvraagstuk heeft de gemoederen niet in beweging gebracht. Blijkens de *γραμματικὴν τραγωδιᾶν* van Kallias met zijn *βῆτα ἄλφα βα, βῆτα εἴ βε βῆτα ἦτα βη* enz. was het Ionische alphabeth ook op de school, evengoed als in het dagelijksche leven, het gewone, reeds vóór 431, toen Euripides er in zijn *Medea* de wijsjes van navolgde, terwijl in staatsstukken het Attische eerst in 404, bij de wet, werd afgeschaft.

Maar bij het hogere en middelbaar onderwijs is het niet altijd zoo vreedzaam toegegaan. Anaxagoras ontvluchtte Athene, naar men wil in 430 ⁴⁾, van godslastering aangeklaagd, nadat hij die stad

¹⁾ X. 30. 9.

²⁾ Plato. *Crito* P. 50 D. ἢ οὐ καλῶς προσέταττον ἡμῶν οἱ ἐπὶ τούτοις τεταγμένοι νόμοι, παραγέλλοντες τῷ πατρὶ τῷ σῶ σε ἐν μουσικῇ καὶ γυμναστικῇ παιδεύειν;

³⁾ Xenophon (?) de *Rep. Ath.* Cap. 1. § 13. τοὺς δὲ γυμναζομένους αὐτοῖσι καὶ τὴν μουσικὴν ἐπιτηδεύοντας καταλέλυκεν ὁ δῆμος, νομίζων τούτο οὐ καλὸν εἶναι, γινώσκων ὅτι οὐ δυνατὰ ταυτὰ ἔστιν ἐπιτηδεύειν. Ἐν ταῖς χορηγίαις αὐ καὶ γυμνασιαρχίαις καὶ τριηραρχίαις γινώσκουσιν, ὅτι χορηγοῦσι μὲν οἱ πλούσιοι, χορηγεῖται δὲ ὁ δῆμος, καὶ τριηραρχοῦσι καὶ γυμνασιαρχοῦσι οἱ πλούσιοι, ὁ δὲ δῆμος τριηραρχεῖται καὶ γυμνασιαρχεῖται. Ἄξιοι οὖν ἀργύριον λαμβάνειν ὁ δῆμος καὶ ἕδων καὶ τρέχων καὶ ὀρχοῦμενος καὶ πλέων ἐν ταῖς ναυσὶν ἵνα αὐτὸς τε ἔχη, καὶ οἱ πλούσιοι πενέστεροι γίγνωνται. Wat natuurlijk op de instelling der liturgie slaat.

⁴⁾ Zoo Rosenbergs, *Neue Jahrbücher* XXXV 1915 blz. 215.

waar hij sedert de Perzische oorlogen 30 jaar geleeraard zou hebben, niet lang dus na het midden der eeuw reeds eenmaal zou hebben verlaten. ¹⁾

Als Damon de leermeester van Perikles in het lierspel zich voor de afschaffing van het fluitspel als leerstof, als voorzichtig man, op de godin zelve beroepen heeft, dan werd hij desniettemin, door het schervengericht, op wel eervolle, maar min aangename wijze uit Athene verdreven. Wellicht heeft men dit als „pacificatie van den schoolstrijd” gevoeld.

Wij moeten het evenwel eerst nog waarschijnlijk maken dat werkelijk Damon deze wijziging in het leerplan bracht.

Zooals reeds Isokrates ²⁾ meedeelt, gold Damon, naast Anaxagoras de leermeester van Perikles, als de verstandigste van de burgers van zijn tijd, wat Plutarchus, ³⁾ als reden van zijn verbanning rekent. En Aristoteles, ⁴⁾ op wien Plutarchus ⁵⁾ zich beroept, zegt uitdrukkelijk dat hij hem ook in staatszaken van raad diende, terwijl, zooals wij verder vernemen, zijn muzieklessen aan den staatsman als voorwendsel werden aangezien en Plato, ⁶⁾ de comedië-dichter, hem spottenderwijze vraagt of hij soms de Cheiron van Perikles ook is. Plato, de wijsgeer, spreekt van zijn verhouding tot Perikles ⁷⁾, noemt hem als makker van Sokrates ⁸⁾ en ook als leermeester van den zoon van Nikias, ⁹⁾ maar dit kan wel op latere tijden slaan, toen hij, na tien jaar, uit zijn verbanning zal teruggekeerd zijn. Uit niets blijkt dat hij zich toen met staatszaken zou ingelaten hebben.

Het schervengericht, waarbij hij viel wordt door Eduard Meyer ¹⁰⁾ en Rosenberg ¹¹⁾ omstreeks 445 gezet. Zelfs al zouden zij gelijk hebben, die het aan het eind van den loopbaan van Perikles plaatsen, dan zou het toch bezwaarlijk na diens dood kunnen vallen. Dat er ten onrechte wel eens aan getwijfeld is, bewijst de scherf met zijn naam die Brückner te Athene vond. ¹²⁾ Waarschijnlijk

¹⁾ Die dubbele uittocht ziet er weinig waarschijnlijk uit. Mocht men het bericht van Demetrius Phalereus bij Diogenes Laërtius, II. 7, dat Anaxagoras ten tijde van den archon Kallias te Athene kwam, bij de letter nemen, dan zou zijn komst in 456 vallen in plaats van in 480 (Kalliades). Dertig jaar zou dan als een rond getal op te vatten zijn. Alleen zijn leeftijd bij zijn eerste optreden zou veel ouder dan twintig moeten wezen.

²⁾ Περὶ ἀντιδόσεως § 236. Περικλῆς δὲ δυοῖν ἐγένετο μαθητής, Ἀναξαγόρου τε τοῦ Κλαζομενίου καὶ Δάμωνος τοῦ κατ'ἐκείνους τὸν χρόνον Φρονιμιστάτου δόξαντος εἶναι τῶν πολιτῶν.

³⁾ Aristides I. 7.

⁴⁾ De Rep. Ath. XI. 27. ὅς ἐδόκει τῶν πολιτικῶν εἰσηγητῆς εἶναι τῷ Περικλεῖ, διὸ καὶ ὡστράκισαν ὕστερον. ⁵⁾ Perikl. IX. 2.

⁶⁾ πρῶτον μὲν οὖν μοι λέξον, ἀντιβολῶ· σὺ γὰρ, ὡς φασιν, ὁ Χείρων ἐξέθρεψας Περικλέα;

⁷⁾ Alcibiades I. P. 118. C.

⁸⁾ Laches P. 197. D.

⁹⁾ Laches P. 180. D.

¹⁰⁾ G. d. A. IV. 4 v. 43.

¹¹⁾ Neue Jahrbücher XXXV. 1915 blz. 208 en 211.

¹²⁾ Arch. Anzeiger 1914 Sp. 95.

heeft aan dit ostracisme Stephanus van Byzantium ¹⁾ zijn vollen naam Damon, de zoon van Damonides, van Oa ontleend.

Geschriften worden van hem niet genoemd, maar bij Plato, die vaak van hem spreekt, en in het bijzonder naar hem verwijst voor de beteekenis der verschillende passen en maten, ²⁾ en bij Aristoteles vinden wij een leer uiteengezet die als de zijne herkend is. Wat Athenaeus ³⁾ kort aanduidt met deze woorden: „Niet ten onrechte zeggen die van Damon den Athener dat de gezangen en dansen noodzakelijk ontstaan wanneer de ziel bewogen wordt en dat vrije en schoone ook zoodanige maken, tegenovergestelde ook tegenovergestelde” hangt daar blijkbaar mee samen, maar veel sprekender is wat wij bij Aristides Quintilianus ⁴⁾ lezen: „Want dat door overeenkomstigheid de klanken van een melodie een niet aanwezige stemming (*ἦθος*) scheppen in kinderen en de meer gevorderden en een verborgene te voorschijn brengen, hebben ook die van Damon uiteengezet”.

Want hier zijn wij midden in het vraagstuk. H. Deiters ⁵⁾ heeft dan ook reeds aangetoond dat deze schrijver, in zijn eerste boek, gegevens heeft omtrent toonschalen die van Damon moeten afkomstig zijn en dat het beste van wat hij in zijn tweede, omtrent opvoeding door muziek, leert op Damon moet terug gaan, al noemt hij hem maar eenmaal met name en spreekt hij vaak slechts van „de ouden”, *οἱ παλαιοί*.

Aristides is een merkwaardig schrijver. Hij is blijkbaar laat, daar zijn voorstelling van de nederdaling der ziel op aarde en de invloeden die de sferen, die zij doorloopt, op haar vorming, men zou haar embryologie willen zeggen, hebben ⁶⁾, neoplatonisch is evenals de wonderlijke bespiegelingen in zijn derde boek. Aan het eind van het tweede is zelfs een zinsnede, die niettegenstaande de vermelding

¹⁾ v. "Οα Δάμων Δαμονίδου "Οαθεν.

²⁾ Rep. 400. 13. Ἄλλὰ ταῦτα μὲν, ἦν δὲ ἐγώ, καὶ μετὰ Δάμωνος βουλευσόμεθα, τίνες τε ἀνελευθερίας καὶ ὕβρεως ἢ μανίας καὶ ἄλλης κακίας πρέπουσαι βάσεις, καὶ τίνες τοῖς ἐναντίοις λειπτέον ζυμῶς. οἶμαι δὲ με ἀκηκοέναι κ. τ. λ.

³⁾ P. 628 C. οὐ κακῶς δὲ λέγουσιν οἱ περὶ Δάμωνα τὸν Ἀθηναῖον ὅτι καὶ τὰς ἡδῶς καὶ τὰς ὀρχήσεις ἀνάγκη γίνεσθαι κινουμένης πῶς τῆς ψυχῆς· καὶ αἱ μὲν ἐλευθέριοι καὶ καλὰ ποιοῦσι τοιαύτας, αἱ δ' ἐναντία τὰς ἐναντίας.

⁴⁾ De Musica II. p. 95. ὅτι γὰρ δι' ὁμοιότητος οἱ φθόγγοι συνεχοῦς μελοδίας πλάττουσι τε οὐκ ἔν ἦθος ἔν τε παῖσι καὶ τοῖς ἤδη προβεβηκόσι, καὶ ἔνδομυχοῦν ἐξάγουσιν, ἐδήλουν καὶ οἱ περὶ Δάμωνα· zie ook p. 99.

⁵⁾ De Aristidis Quintiliani fontibus I, Program Düren 1869—70. Zie verder von Jan, bij Pauly-Wissowa: Aristides, 25 en Damon 17. Het is in Duitschland tegenwoordig de gewoonte den eersten uitgever van dezen schrijver Meibomius, Meibom te noemen. Dat is onjuist. De man was uit Holstein en heette Maibaum. Hij heeft hier in Holland blijkbaar zijn naam overgezet tot Meiboom, en dat weer verlatijnscht.

⁶⁾ P. 103, 104, ook 76. v. Jan Pauly-Wissowa. Aristides 25.

van zooveel heidensche goden, christelijk klinkt, waar hij van de zielen, in den hemel teruggekeerd, zegt: maar met kithara en lier alleen van de speeltuigen, als onbevleete, loofden zij en eerden zij".¹⁾

Hij is zeer zwak in zijn bewijsvoering. Hij stelt zich soms te vreden met een bewering bewezen te rekenen zoodra zij is uitgesproken,²⁾ of geeft den grootsten onzin ten beste zooals waar hij de geschiedenis van Ares en Aphrodite in dier voege verklaart dat hij³⁾ Homerus onder Aphrodite de ziel, onder Ares de lichamelijke natuur wil laten bedoelen op zoo gezochte wijze dat hij zelfs in *έρμῖνας*, bedstijlen, Hermes hoort klinken.

Maar het doet niet af aan de waarde van een opmerking wanneer men er de verklaring niet aanstonds voor kan geven en juiste opmerkingen ontbreken niet. Zijn stijl is vaak langademig en omslachtig. Maar hij beschikt over een rijken woordenschat die hem veroorlooft te snelle herhalingen van hetzelfde woord te vermijden, zeldzame uitdrukkingen te pas te brengen, vaak, wat in het Grieksch vooral zoo nauw luistert, niet-alledaagsche samenstellingen die uit de voorzetsels hun tint krijgen ter snede te gebruiken en zich zóó soms kernachtig uit te drukken, in teekenende bewoordingen. Het zij mij veroorloofd een voorbeeld te geven dat allicht van Damon zelf afkomstig is, daar Plato zich juist, zooals wij zagen, hieromtrent op hem beroept⁴⁾: „Verder zijn van de maten zij die sneller leiding geven heet en werkdadig, die langzamer treuzelend, los en leeglopend, dan zijn sommige rond, zeer glad, samengedraaid en tot daden aansporend, andere, die door overvloed van klanken hun samenstel hebben zijn vadzig en klidderig en weer andere gemengd uit beiden en gematigd in hun bouw”.

Hij beroept zich behalve op Cicero en Plato, wat hij natuurlijk niet van Damon kan hebben, naast dezen, op Heraklitus en Pythagoeïsche wijsheid. Hij gebruikt enkele malen een goed gekozen beeld en heeft soms aardige opmerkingen. Zoó waar hij er op wijst van hoeveel beteekenis de klank is voor den indruk der woorden waar hij zegt⁵⁾.” Dit is een bewijs, dat indien soms bij de uitlegging de aandoening (*πάθος*) moet opgewekt worden dit niet te

¹⁾ P. 110. *κίθαρα δὲ καὶ λύρα μόνους ὄργανων ὡς εὐαγέστεροις ὕμνησάν τε καὶ ἐτίμησαν.*

²⁾ O. a. Begin van CXVII, P. 102/103. ³⁾ P. 105/106.

⁴⁾ P. 99/100. *ἔτι τῶν ῥυθμῶν οἱ μὲν ταχύτερας ποιοῦμενοι τὰς ἀγωγὰς θερμοὶ τὲ εἰσι καὶ δραστήριοι, οἱ δὲ βραδεῖς καὶ ἀναβεβλημένας ἀνειμένοι τε καὶ ἡσυχαστικοὶ ἔτι δὲ οἱ μὲν στρογγύλοι καὶ ἐπίτροχοι σφοδροὶ τε καὶ συνστραμμένοι καὶ εἰς τὰς πράξεις παρακλητικοί, οἱ δὲ περίπλευ τῶν φλόγων τὴν σύνθεσιν ἔχοντες ὑπτιοὶ τὲ εἰσι καὶ πλαδαρώτεροι, οἱ δὲ μέσοι κεκραμένοι τε ἔξ ἀμφοῖν καὶ σύμμετροι τὴν κατάστασιν.*

⁵⁾ P. 63. *σημεῖον δὲ καὶ γὰρ εἴ ποτε δέοι κινεῖν κατὰ τὴν ἔρμηνείαν πάθος, οὐκ ἄνευ τοῦ παρεγκλίναί πως τὴν φωνὴν ἐπὶ τὴν μελωδίαν τὸ τοιοῦτον περιγίγνεται.*

bereiken is zonder op eenigerlei wijze de stem te buigen tot de melodie." Zoó waar hij ter loops opmerkt welke beteekenis voor de krijgskundigen de krijgsdans heeft ¹⁾, blijkbaar in de meening dat zijn lezers wel weten hoeveel die voor de lichaamsoefening der soldaten deed. Zoo ook waar hij het heeft over de muziek der barbaren en er op wijst dat die der Pheniciërs en van hun afstammelingen in Libye met hun zucht tot opschik in overeenstemming is ²⁾. Want wij wisten wel uit afbeeldingen ³⁾ dat Semieten en Syriërs in het algemeen bonte kleeding droegen, maar te lezen is het, zoo ver ik weet, zoo duidelijk niet.

Ook hier weer is men geneigd aan een ouden bron te denken, niet slechts om die Afrikaansche Pheniciërs maar om de keus der volkeren, die genoemd worden, in het algemeen. Alleen de Garamanten, de negers der Sahara, die naast de Iberiërs vermeld worden als voorbeelden van hartstochtelijkheid door gemis aan muziek, zouden het eerst aan den vroegen keizertijd kunnen doen denken, maar komen toch reeds bij Herodotus ⁴⁾ voor. Die Iberiërs, de Thraciërs en Galliërs laten vrij groote ruimte van tijd, maar de Opiciërs en Lucaniërs, waarmede hij zijn opsomming aanvangt, als voorbeeld van hen, die in het geheel niet geproefd hebben van muziek, en, indien zij der begeerte in het gevele komen, ongevoelig zijn als een kudde, wijzen op een zeer vroegen bron.

Nu is het denkbaar dat iets van de leer van Damon eeuwen lang, zooals Aristides ⁵⁾ schijnt te beweren, mondeling werd overgeleverd bij het onderwijs, maar dat geldt toch bezwaarlijk van diergelijke voorbeelden en nu er geen geschriften van hem genoemd worden zou ik geneigd zijn tot een andere oplossing te komen.

De leer van Damon vinden wij, zooals gezegd, in groote trekken bij Plato, die zich op hem beroept, maar vooral bij Aristoteles ⁶⁾, soms bijna in de eigen bewoordingen van Aristides, die toch op

¹⁾ P. 71 ἐν δὲ τοῖς πολέμοις, ἐν οἷς μάλιστα εὐδοκίμησε καὶ εὐδοκίμει (προσθήσω δὲ καὶ εὐδοκίμοις) (hij spreekt van het Romeinsche rijk) τὴν μὲν κατὰ πυρρίχην τῶν τακτικῶν μελέτην ὡς διὰ μουσικῆς ποιεῖται, τί δεῖ καὶ λέγειν; πᾶσι γὰρ δήπου καὶ ταυτὶ φανερά.

²⁾ P. 72. πάλιν δὲ οἷς εἰς τὸ παρὰ φύσιν διεστράφη τὰ τῆς μουσικῆς, εἰς φαυλότητα καὶ κακομουσίαν, τούτων οἱ μὲν τὸ ἐπιθυμητικὸν θεραπεύοντες τὰς τε ψυχὰς εἰσὶν λίαν ἀνειμένοι καὶ τὰ σώματα οὐ δέον ὠραίζοντες, ὡς οἱ τε περὶ τὴν Φοινίκην καὶ οἱ τούτων κατὰ τὴν Λιβύην ἔκγονοι, . . . daarentegen voor wie tegen hun aard, de dingen der natuur zijn verkeerd in gemeenschap en slechte muziek, daarvan zijn sommigen, de begeerte dienende, wat hun ziel betreft veel te losbandig, wat hun lichaam onbehoorlijk opgedirkt, zooals die van Pheniciërs en hunne afstammelingen in Libye.

³⁾ Behalve wat in de costumeboeken staat, verwijs ik naar Wreszinski, Atlas z. altäg. Kulturgesch. T. 4; Museum of Fine Arts Bulletin VI. (n°. 36) blz. 48; Transaction of the Soc. of Bibl. Arch. VII. 1882. Tel-el-Yahoudeh Pl. I en II. Journ. of Hell. Stud. XII 1891. Pl. IX—X.

⁴⁾ IV. 183.

⁵⁾ P. 75.

⁶⁾ Politica VIII, 4—7.

één plaats bezwaar tegen de opvatting van Plato maakt. Aristoteles nu noemt Damon hier niet, maar wel Archytas van Tarente, wiens naaste bureu de Opiciërs en Lucaniërs waren en van wien een geschrift wordt vermeld met den titel *περὶ παιδείσεως ἠθικῆς* ¹⁾, dat als onecht geldt, wegens de overeenkomst met Aristoteles. Bedenkt men evenwel hoe bevriend hij met Plato was, dat Aristoteles hem juist aanhaalt, waar hij over de opvoeding tot stemming door de muziek handelt en bovenal dat Archytas een wijsgeerig musicus was, dan zou men geneigd zijn te vragen of niet deze Pythagoreër, al blijkt daar uit het kleine stukje dat wij hebben niets van, de leer van Damon op schrift heeft gebracht, een leer die ook bij onzen Atheners wel op Pythagoreïsche wijsheid moet opgebouwd zijn geweest. Ter verklaring van dezen samenhang hebben wij alleen aan te nemen, dat Damon tijdens zijn ballingschap naar Zuid-Italië is gegaan en Archytas, als zeer jonge man, misschien zijn leerling kan zijn geweest.

Anderen, beter thuis in de geschiedenis der Grieksche wijsbegeerte, zullen dit vraagstuk op nieuw moeten onderzoeken, uitgaande van dit nieuwe gezichtspunt. Wanneer, om iets te noemen, Archytas als voorbeeld geeft ²⁾: Hij die zegt van de Atheners, dat zij naar verhouding goede mannen zijn en hij die zegt dat zij in dankbaarheid te kort schieten, zeggen geen tegenovergestelde dingen", dan kan ons dat voor dezen Tarentijn verdacht voorkomen, maar wordt het eer een bevestiging van echtheid, als Damon door zijn mond zou spreken. Sokratische wijsheid ook behoeft ons evenmin te verrassen bij Archytas, den vriend van Plato, als te verbazen wanneer zou kunnen blijken dat Damon daarin zijn grooteren „makker" ³⁾ was voorgegaan. Alexandros *ἐν διαδοχαῖς* noemt Damon zelfs den leermeester van Socrates ⁴⁾. Anderer zijds was Prodikos die van beiden ⁵⁾, wat op zich zelf misschien reeds veel verklaart. Het zou niet de eerste maal wezen dat wat werk van een navolger leek, van een voorganger bleek te zijn.

Aristides begint zijn tweede boek met het vraagstuk in dezer voege te stellen ⁶⁾. „Vervolgens zullen wij dit moeten onderzoeken, of het mogelijk is op te voeden door muziek, of niet en met nuttig

¹⁾ Stobaeus Florilegium I 70. Ongelukkig is bij Philodemus de naam weggevallen van den schrijver die zich op Damon beroepen had. Pauly-Kroll Suppl. III. Sp. 324 Damon 17.

²⁾ Stob. Eclog. II. 2. P. 24. Ὁ γὰρ λέγων περὶ Ἀθηναίων, ὡς ἐντι κατὰ λόγον ἄνδρες ἀγαθοί, καὶ ὁ λέγων ὡς ἐντι περὶ χάριτας φαῦλοι, οὐκ ἐναντία λέγοντι.

³⁾ Plato Laches. P. 197. D.

⁴⁾ Diogen. Laert. II. 19.

⁵⁾ Plato t. a. P.

⁶⁾ P. 59. τὸ δὲ μετὰ τούτο δεόντως ἂν ἐπισκεψόμεθα πότερον δυνατόν παιδεύειν διὰ μουσικῆς ἢ τούναντιον, καὶ χρήσιμον ἢ οὐδαμῶς, καὶ σύμπαντας ἢ τινὰς, καὶ διὰ μιᾶς μηλοποιίας ἢ διὰ πλείονων, καὶ πρὸς τούτοις εἴτε κατὰπαξ οὐδεμία χρήσις τῶν εἰς παιδευσιν ἀποδοκιμαζομένων ἢ καὶ τούτων ἔστιν ἐνιαχοῦ τὴν ἀφέλειαν ταύτας γὰρ τὰς ἀπάσας ἀμφισβητήσεις ὁ παιδευτικὸς ἐπιδέχεται τρόπος.

gevolg, of in het geheel niet en allen, of sommigen en door één toonzetting, of door verschillende en of er heelemaal geen gebruik is voor die soorten, die voor de opvoeding afgekeurd zijn, of dat daarvan nog eenigerlei nut is te verkrijgen, want alle deze vraagstukken behandelt de opvoedkunde.”

Zijn langè betoog te volgen zou geen zin hebben. In het kort komt het hierop neer dat de ziel van tweeërlei aard is, meer geestelijk: het verstand, meer lichamelijk: het gemoed. Met het eerste heeft hij zich hier eigenlijk niet bezig te houden en waar hij zich daarover uitlaat ¹⁾ geeft hij beschouwingen over Homerische verzen ten beste, die geen hoogen dank geven van het onderricht waartoe zij behooren, in welken tijd zij dan ook op school in zwang mogen zijn geweest. Het gaat verder over de opvoeding van het gemoed. In het kort komt het hierop neer dat de ziel een harmonie ²⁾ is zooals de Pythagoreërs leerden en zij, zooals met een aangeslagen snaar een gelijk gestemde meertit, ³⁾ de stemming ondergaat, door de harmonie der muziek te voorschijn geroepen. Stemmingen, bij herhaling door nabootsing opgewekt, drukken een blijvenden stempel op het gemoed. ⁴⁾ Kinderen zijn van nature bewegelijk en tot zingen geneigd. ⁵⁾ Daarvan is partij te trekken, door hun opvoeding door muziek, die gelijktijdig door woord en beweging invloed op hen uitoefent. ⁶⁾ Maar daarbij is nauwlettend toe te zien op den aard der muziek, ⁷⁾ te vermijden wat harts-tochten, *παθήματα* ⁸⁾ opwekt of verwijfd maakt, te kiezen wat stemming, *ἦθος*, ⁹⁾ wekt en tot manmoedigheid, *ἀρετή*, ¹⁰⁾ leidt. Wij hebben geen reden dit alles in bijzonderheden na te gaan. Het is voor ons doel genoeg er op te wijzen dat de Dorische toonzetting hiertoe alleen geschikt geoordeeld wordt als mannelijk ¹¹⁾ en het fluitspel dat reeds de Pythagoreërs ¹²⁾ ontrieden met nadruk veroordeeld wordt als vrouwelijk, klagend en huilerig, ¹³⁾ waarbij vrouwelijk natuurlijk als onmannelijk is op te vatten, ¹⁴⁾ de speeltuigen die besnaard zijn verkozen worden, als minder hartstochtelijk, ¹⁵⁾ terwijl natuurlijk de verwijzing naar Athene en Marsyas en diergelijke niet ontbreken. ¹⁶⁾ Ik kan niet nalaten dit hier nog aan te halen. ¹⁷⁾ „Want hetzelfde toch zeggen zij dat het verhaal

¹⁾ P. 80 vv. ²⁾ P. 103. ³⁾ P. 107. ⁴⁾ P. 64. ⁵⁾ P. 62. ⁶⁾ P. 64.

⁷⁾ P. 68. ⁸⁾ P. 75. ⁹⁾ P. 79. ¹⁰⁾ P. 74, 80. ¹¹⁾ P. 96. ¹²⁾ P. 110.

¹³⁾ P. 101. *Θῆλυ δὲ τὸν αὐτὸν τὸν φρύγιον, γοερὸν τε ὄντα καὶ θρηνηδὴν.* P. 107/8.

¹⁴⁾ P. 77/8, 79, 91, 96. ¹⁵⁾ P. 107. ¹⁶⁾ P. 109 en 108.

¹⁷⁾ P. 108. *ταῦτα γὰρ δὴ καὶ τὸν μῦθον ἐνδείκνυσθαί φασι τὸν Μαρσύαν, τὰ Ἀπόλλωνος ὄργανά τε καὶ μέλη προτιμήσαντα· τὸν μὲν γὰρ Φρύγῃ τὸν κρεμασθέντα ὑπὲρ ποταμῶν ἐν Κελαϊναῖς ἄσχοῦ δίκην τὸν ἄεριον καὶ πλήρη πνευμάτων καὶ ζοφώδη τυγχάνειν τόπον ὑπεράνω μὲν ὕδατος ὄντα, τὸν δὲ αἰθέρος ἐξερτημένον.*

aanwijst van Marsyas, dat de voorkeur geeft aan de speeltuigen en wijzen van Apollo, want de Phrygier die opgehangen is boven de rivier te Kelaenae op de wijze van een zak, vond een luchtige plaats vol winden en duister, boven het water zijnde, en gene hangt aan den aether”.

Voor de opvoeding zou het fluitspel schadelijk zijn en het is daarom af te keuren al moge men het toelaten tot verstrooiing van den grooten hoop, voor wie de schrijver een groote minachting heeft, omdat zij nu eenmaal niets beters waard zijn. ¹⁾

Ook hierin herkennen wij dien democraat, wiens minachting van den demos blijkt uit den raad, dien Aristoteles ²⁾ hem aan Perikles laat geven, door de instelling van een daggeld voor de gezworenen: „aan de menigte hun eigen geld te geven”.

Het ligt dus voor de hand dat Damon, de musicus, niet alleen de man is geweest die er Perikles toe bracht allereerst het Odeion te bouwen, ³⁾ waardoor de spot nog scherper wordt van Kratinus, die Perikles, als het schervengericht voorbij is, waarbij Damon viel, laat optreden met het Odeion op zijn schedel, ⁴⁾ maar hij, voor wien, volgens Plato, ⁵⁾ „geenszins de wijzen der muziek aangeroerd worden zonder de hoogste wetten van den staat”, vooral de afschaffing van het fluitspel bij de opvoeding der jeugd, als leervak op de school dus, heeft doorgezet, en wel vóór omstreeks 445, den vermoedelijken tijd van zijn val.

Hiermede is natuurlijk geenszins in strijd dat hij als de uitvinder van een nieuwen toonaard, de *ἐπανειμένη λυδιστί* ⁶⁾ doorging. Voor den lierspelér van beroep gold niet hetzelfde als voor de opvoeding der jeugd.

Plutarchus ⁷⁾ en Gellius, ⁸⁾ die zich op Pamphila beroept, geven een ander verhaal, dat goed bekeken, wel een bevestiging zou kunnen zijn. Alcibiades zou geweigerd hebben verder fluitles te krijgen, omdat het fluitspel onvrij en onedel was, den zang uitsloot en het gelaat ontsierde, onder beroeping op Athene, die de fluiten weg wierp en Apollo, die den speler vilde. Het zijn eenige, maar niet alle van de reeds genoemde redenen en het spreekt van

¹⁾ P. 69/70.

²⁾ De Rep. Ath. XI. 27. 27. *διδόναι τοῖς πολλοῖς τὰ αὐτῶν.*

³⁾ Het juiste jaar is niet bekend. Judeich, Topographie van Athene blz. 74 noot 8 neemt kort na 445 aan, de voltooiing na 442.

⁴⁾ Plut. Per. XIII. 8. *Ὁ σχινοκέφαλος Ζεὺς ὅδε προσέρχεται Περικλέης τῷδεῖον ἐπὶ τοῦ κρανίου ἔχων, ἐπειδὴ τοῦστρακον παροίχεται.*

⁵⁾ Rep. P. 424. C. *οὐδαμοῦ γὰρ κινουῦνται μουσικῆς τρόποι ἄνευ πολιτικῶν νόμων τῶν μεγίστων, ὡς φησὶ τε Δάμων καὶ Πείθομαι.*

⁶⁾ Plutarch. de Musica P 1136 E. ⁷⁾ Alcib. II. 5—7. ⁸⁾ Noct. Att. XV. 17.

zelf dat wegens den onwil van een enkelen schooljongen, al heette hij Alcibiades, geen wet werd gewijzigd. Maar het lijkt niet moeilijk te gissen waar het verhaaltje vandaan kwam. Het is juist iets voor een dichter der Attische Comedie ons zulk een belachelijke voorstelling van de oorzaak der wijziging te geven van de muziekles. Pamphila kan de geleerde mannen uit haar omgeving de plaats hebben hooren aanhalen en die voor goede munt hebben genomen.

Wij zullen weldra omtrent Kleon juist zulk een schooljongensverhaal bij Aristophanes vinden. De comediedichter heeft zelfs ditmaal de woorden van den knaap misschien niet eens behoeven te verzinnen; ze alleen een gewicht in den schaal doen leggen dat zij niet bezaten, want wij weten door Plato, dat hij werkelijk geen fluitspelen had willen leeren. ¹⁾ Alcibiades die in 431, in den slag bij Potidaea, meestreed, moet toen minstens 20 jaar oud zijn geweest en is dus in 451 of eerder geboren. Kleine potjes hebben groote ooren en wanneer er bij Perikles, zijn voogd, druk gesproken werd over de nadeelen van het fluitspel en de wenselijkheid het op school af te schaffen, is het dan niet natuurlijk dat hij er het een en ander van opving en, met zijn aanleg in overeenstemming, dat hij tegen de les in opstand kwam?

Zou dat waar zijn, dan mogen wij die gebeurtenis ook niet veel vroeger zetten dan 445. Zoo schijnt wel alles erop te wijzen dat het schervengericht, waarbij Damon viel, vrij spoedig op zijn wetswijziging is gevolgd en dat, zou zijn val soms pas in de laatste jaren van Perikles te plaatsen zijn, de afschaffing van het fluitspel toch in zijn vroegeren tijd moet vallen.

Maar het was niet het fluitspel alleen waarom het ging. Dit heeft wel meer, na tijden van roem, als toen Kuhlman zijn melodiën dichte en Quantz voor een fluitspelend koning als Frederik de Groote schreef, tijden van minachting gehad, zooals toen men, een eeuw later, de liefhebbers sarde met de vraag wat leelijker klonk dan één fluit. Het ging om den heelen aard der muziek en haar uitvoering. Damon verlangde geen staan in de houding zooals wij op de vazen vonden, maar beweging in de maat en juist wat hij daaromtrent zeide heeft blijkbaar den indruk gemaakt hem in 't bijzonder eigen te zijn, ²⁾ zelfs van standen schijnt hij invloed op de stemming verwacht te hebben, ³⁾ „Alleen de muziek voedt op

¹⁾ Alc. P 106 E. Socrates zegt: οὐ γὰρ δὴ αὐλεῖν γε ἤθελες μαλεῖν.

²⁾ Zie blz. 19 noot 1.

³⁾ Aristides P. 93. μόνη δὲ μουσικὴ καὶ λόγῳ καὶ πράξεσιν εἰκόσι παιδεύει, οὐ δὲ ἀκινήτων οὐδὲ ἐφ' ἑνὸς σχήματος πεπηγότων, ἀλλὰ δὲ ἐμψύχων, ἃ καὶ ἕκαστον τῶν ἀπαγγελλομένων ἐς το οἰκεῖον τὴν τε μορφὴν καὶ τὴν κίνησιν μελίστησι.

door het woord en de gelijkenis der handelingen en niet door onbewegelijke en in een stand vastgestelde, maar door levende beelden die, naar gelang van wat zij mededeelen, vorm en beweging naar behooren wijzigen" en ¹⁾ „daarom vooral is zulk onderwijs passend voor de kinderen, opdat hun door de nabootsing en gelijkenissen in hun jonkheid overkomt te weten en door gewoonte en oefening te begeeren, wat hun als zij volwassen zijn in ernst past".

Dans aan zang en muziek dus gepaard moest het gemoed der knapen vormen tot mannen en misschien mogen wij hiermede in verband brengen de woorden van den Dikaios bij Aristophanes ²⁾ die van de knapen uit den goeden ouden tijd spreekt en zegt dat het onderwijs hun leerde een lied te oefenen de dijen niet aaneengesloten, bewegend dus. De Wolken zijn van 421 en die schoolherinneringen kunnen dus een 35 jaar oud geweest zijn.

Dan was verder voor Damon de Dorische toonzetting de eenige die tot het beoogde doel leidde. ³⁾

Nu hebben wel Plato en Aristoteles zijn leer, in hoofdzaak tot de hunne gemaakt, maar het is toch de vraag of er te Athene een eerlijke proef mee genomen is, zoodat wij het hem niet kunnen verwijten, indien er niets mee schijnt bereikt te zijn. Het lijkt weinig waarschijnlijk. Wij hebben een aanwijzing, dat zoo de fluit al afgeschafft bleef op de school, de Dorische toonzetting geenzins de eenige werd. Het hoogadelijke koor in de Ridder van Aristophanes ⁴⁾ bespot Kleon, uit het mindere volk voortgekomen, met de woorden: „Maar ook ik verwonder mij over zijn varkensmuziek. Want de knapen die met hem school gingen zeggen dat hij de dorische alleen, als stemmend bij de lier, en geen andere, wilde leeren, waarop de lierspeler, boos, hem beval zich weg te scheeren, daar die knaap niet anders harmonie kon leeren dan (met eene woordspeling die niet te vertalen is) omgekocht".

Als een andere Alcibiades zien wij Kleon hier en van den waren zal dus de comedie iets diergelijks verteld hebben, maar tevens vinden wij een schoolmeester die van het uitsluitende heil van de Dorische voois niet wil weten. Wij verwonderen ons dan ook niet

¹⁾ T. a. p. P. 64. διὰ καὶ μάλιστα τοῖς παισὶν ἢ τοιαύτη παιδεία μετελευστέα, ὅπως διὰ τῶν ἐν νεότητι μιμήσεών τε καὶ ὁμοιώσεων εἰδέναι τε καὶ ἐπιθυμῆσαι σφίσι διὰ συνήθειαν καὶ μελέτην συμβαίνοι τῶν ἐν ἡλικίᾳ μετὰ σπουδῆς ἐπιτελουμένων.

²⁾ Nubes v. 127. εἶτ' αὖ προμαθεῖν ἤσμι' ἐδίδασκεν, τῷ μὴρῷ μὴ ξυνέχοντας.

³⁾ P. 96. καὶ τῶν τρόπων τοίνυν ὁ μὲν δώριος βαρυτάτος καὶ ἄρρενι πρέπων ἦθει.

⁴⁾ v. 985—96. ἀλλὰ καὶ τὸδ' ἔγωγε θαυμάζω τῆς ὁμοουσίας αὐτοῦ. φασὶ γὰρ αὐτὸν οἱ παῖδες, οἱ ξυνεφοῖτων, τὴν δαριστὴ μόνην μὲν ἀρμόττεσθαι θαμὰ τὴν λύραν, ἄλλην δ' οὐκ ἐθέλειν μαθεῖν κἄτα τὸν κιθαριστὴν ὀργισθέντ' ἀπάγειν κελεύειν, ὡς ἀρμονίᾳ ὃ καὶς οὗτος οὐ δύναται μαθεῖν ἢν μὴ δωροδοκιστὴ.

langer dat Damon het veld heeft moeten ruimen, wanneer hij de schoolmeesters tegen zich had.

Tegenover den lof bij Plato staat ook de hoon bij Philodemus¹⁾, die van Epikurus afkomstig kan zijn.

Maar zelfs al was Damon gebleven, lijkt het nauwelijks waarschijnlijk dat hij over voldoende medewerkers, die zijn bedoelingen maar zoo dadelijk wisten uit te voeren, zou hebben kunnen beschikken en over genoeg verscheidenheid van liederen, ten volle berekend bij de opvoeding der knapen die stemming te wekken, die ze tot hartstochtelooheid en mannelijke deugd leidde. Wij kennen er geen. Aristophanes²⁾ schijnt er een paar te noemen *Παλλάδα περσέπολιν δεινάν* en *Τηλέπορόν τι βόαμα* waarvan het eerste van Lamprokles was,³⁾ die als de leermeester van Damon genoemd wordt.⁴⁾

Aanwijzingen omtrent de woorden geeft Aristides niet en verdere nauwelijks. Men zal toch waarlijk in plaats daarvan niet kunnen volstaan met wat hij bazelt over mannelijke klanken van klinkers en medeklinkers, wat geheel den stempel van zijn eigen tijd draagt, door gelijkstelling van *ε* en *αι* en het onvermeld laten van *ι*, *υ*, *ει* en *οι* nu de *η* besproken is.⁵⁾

Men moet tevreden zijn met wat hij over de muziek zegt, in deze woorden:⁶⁾ in de harmonieën toch, die van hem (Damon) zijn overgeleverd, zijn van de gedragen klanken nu eens de vrouwelijke, nu eens de mannelijke in overvloed te vinden, of in gering aantal, of in het geheel niet aanwezig, maar klaarblijkelijk om voor de stemming van iedere ziel ook een passende harmonie te hebben. Daarom is van de deelen van de melodie de *pesseia* (d. i. het voortdurend aanslaan van een zelfde snaar) het nuttigst, die telkens in de keuze der noodigste tonen gezien wordt".

Tot mijn leedwezen moet ik aan de kenners van muziek geheel overlaten de waarde van deze mededeeling te beoordeelen. Ik kan alleen het vermoeden uitspreken dat, in samenhang met wat wij over zijn beoordeeling der maten vernamen, het hier ten deele ten minste om rust en zelfbeheerschen zal te doen zijn geweest en

¹⁾ Uitgaaf van Kemke, Leipzig 1884. S. 104 (IV. col. 33—34) καὶ Δάμων, εἰ τοιαῦτα πρὸς τοὺς ἀληθινοὺς ἀρεσπαγίτας ἔλεγε καὶ μὴ τοὺς πλαττομένους, ἐφενάκιζεν ἀτηρῶς.

²⁾ Nub. v. 967.

³⁾ Schol Plato. Alcib. I. 118 c.

⁴⁾ Schöl. Arist. Nub. v. 1.; Schol Aristidis III. 537.

⁵⁾ P. 92—94.

⁶⁾ P. 95. ἐν γούν ταῖς ὑπ' αὐτοῦ παραδεδομέναις ἀρμονίαις τῶν φερομένων φόγγων ὅτε μὲν τοὺς θήλειοι, ὅτε δὲ τοὺς ἀρρενας ἔστιν εὐρεῖν ἤτοι πλεονάζοντας, ἢ ἐπ' ἕλαττον ἢ οὐδ' ἕλας παρεπιλημμένους, δῆλον ὡς κατὰ τὸ ἦθος ψυχῆς ἐκάστης καὶ ἀρμονίας χρησιμευούσης διὰ καὶ τῶν μερῶν τῆς μελοποιίας ἢ καλουμένη πεττεία τὸ χρησιμώτατον, ἐν ἐκλογῇ τῶν ἀναγκασιωτάτων φόγγων ἐκάστοτε θεωρουμένη.

daarbij nog even wijzen op het verhaaltje dat bij Martianus¹⁾ staat hoe hij een dronken jonge man ontnuchterde door den fluitspeler te gelasten een wijs met enkel spondeëen te blazen. Aan de waarheid van diergelijke vertelseltjes behoeft men niet te hechten. Zij kenmerken een kunstrichting niet minder wanneer zij geheel verzonnen zijn.

Een opmerking wensch ik evenwel aan de deskundigen voor te leggen. Ook in de hedendaagsche muziek komt de herhaling van een toon niet zelden voor, in liederen zoo het schijnt vaak in den aanhef, maar toch ook elders. Het lijkt mij dat dit kunstmiddel gezocht wordt om aan de woorden die het begeleidt bijzonderen nadruk te verleenen.

Mag ik ten slotte er op wijzen, dat zoo een Tyrtaeus en een Körner in den regel te zeldzaam zijn om met hun kunst de opvoeding der jeugd te vullen, er wel aanwijzingen bestaan voor de opvoeding van breede lagen van het volk tot geloof door psalmen en gezangen, tot vaderlandsliefde door het volkslied. Bij het laatste vooral is het zeker de muziek, die de gedachte zoo diep inprent in de zielen dat zij tot een alles overheerschende overtuiging wordt. Dat mogen wij vermoeden van het 'Εν μύρτου κλαδί τὸ ξίφος Φορήσω, dat Athene bewaard heeft voor een nieuwe tyran, dat zal, meen ik, gelden van het Wilhelmus, dat als drager van de liefde van het volk voor den Vader des Vaderlands en zijn nazaten, die op zijn Friesche neven overbracht, dat is zeker waar in Frankrijk van de Marseillaise, als uiting van de zegevierende omwenteling en ik vraag mij af of de millioenen, thans onder de meest in het oog loopend valsche leuzen, worstelend op leven en dood, tot algeheele vernietiging toe, om dingen die voor de meesten zoo veraf liggen en zoo ongrijpbaar zijn, als de Bagdad-spoorweg, dit vol zouden houden, wanneer de ziel der volkeren niet gestemd was op een *Rule Britannia* en een *Deutschland Deutschland über Alles*.

Plato²⁾ spreekt de gedachte van Damon kort en krachtig uit in de woorden dat „het meest doordringen in de diepte van de ziel de maat en de harmonie en zij maken zich het stevigst van haar meester”.

Vraagt men de oorzaak? Het kan bezwaarlijk alleen aan de kunst te danken zijn, voor wie niet allen gevoel hebben. Zou misschien de mensch, die zong eer hij leerde spreken, daarom in zijn binnenste wezen nog altijd sterker worden geroerd door het gezongen, dan door het gesproken woord?

¹⁾ IX. 926.

²⁾ Pol. p. 401. D. ὅτι μάλιστα καταδέεται εἰς τὸ ἐντὸς τῆς ψυχῆς ὅ τε ῥυθμὸς καὶ ἀρμονία, καὶ ἑρρωμενέστατα ἄπτεται αὐτῆς.